

we meet on tombs which originate from beliefs that go back to Central Asia. It is interesting to note that we do not see hunting scenes combined with music and entertainment in the Anatolian examples. On the other hand, the tiles of the Kuban Palace depicting hunting animals in a lively and energetic manner, are very interesting examples pointing to architecture in hunting world in an atmosphere of a lively life. Figures 54-56. These designs which have been used in the handicrafts in Iran, occupy the walls of palaces in the Anatolian architecture. Seljuk palace tiles found by chance in Algeria (today in The Medrese Museum) and Antalya⁴⁷ (Yivi Minare Museum) indicate that similar themes have been used at these palaces.

If a systematic excavation is carried out at the Kenya Alaeddin Palace we believe that tiles depicting hunting animals will be found there too. Plaster remainings belonging to the same palace (Istanbul, Turkish-Islamic Art Museum and Kenya Iuce Minare Museum) indicate that figures of hunting animals were frequently used in plaster⁴⁸ (Figure 57).

Conclusions:

Hunting scenes in Iran, frequently used during the Seljuk period, constituted one of the main decorative themes used in ceramic and metallic articles, whereas the hunting scenes belonging to the period of Anatolian Seljuks are, except for one example, limited to architecture only. These hunting scenes are the continuation of the Iranian examples in a more concise and different manner. Traditions and beliefs, which were the theme of the Anatolian hunting scenes, are similar to that of Iran. In their style, examples from both sources show the Central Asiatic nomadic influence partly combined with Sassanid influence. The most original aspect of the hunting scenes of the Anatolian Seljuks is that they are related with grave symbols

⁴⁷ Ozer, K. - Ozer, N., op. cit.

⁴⁸ Yetkin, S. op. cit., Figs. 7-9. For Antalya see Adnanoglu, G. Die Seltschenische Fliesen in Museen von Antalya, *Orientalia Turica*, Vol. II, 2 Ankara 1952, pp. 130-134, Figs. 4-11.

⁴⁹ Suter, F. Der Kiosk von Konya, Taf. 10, 75, 86.

ARKEOLOJİK BELGELERE GÖRE ETİ GÜNEŞ KURLARI

HATİCE GONNET - BAĞANA

Eti "güneş kursları" üzerine olan bu çalışmamızın başlangıcında, eski Anadolu'luların teknik ve simgesel alanda ikiye ayrılan yeteneklilikleri dikkatimizi çekti. Teknik alanda, bugün elimizde arkeolojik belge olarak başlıbaşına bir eşyayı teşkil eden Alacahöyüğün (34 ü tunçtan, 1 i gümüştten) 35 kursuyla, çeşitli yapıtlar (dikme taşlar, mühür ve baskıları v.s.) üzerindeki betimlemeleri vardır. Alacahöyüğün, IIIüncü bin yüzyılın ikinci yarısında "güneş taparlığı" egemenliğine tanıklık eden bu madenden eserleri, kalıp ve usullarına göre 3 kümeye ayırdık : (Şekil 1 sayfa 169 ve 170)

Genellikler : 9 çevrenin dış yüzeyinde sayıları her zaman tek olan (1, 3, 5, 7) çıkıntılar vardır bunlara "devinmez uydular" [Lev. XCVIII, 8E), 15 simgenin tek tarafına takılmış olan küçük çaptaki değreciklere de (1 veya 3) "devingen uydular" diyoruz [Lev. XCVI, 3B-4B; XCVIII, 8E). Bunların aralarında, 8 simge devinmez ve devingen olarak her iki uyduya da sahiptirler. Devingen uyduların, simgelerin merasim sırasında kutsal direkler tepesinde taşındıklarında çıkardıkları sesler, çağımızın somut müziğinden uzak olmasa gerekir.

"Doğalcı" üslûbuna giren 11 kursun üzerinde, ya çiçek tomurcuklukları değrenin dış yüzeyini süslemekte veya hayvan heykelcikleri (1 ile 3) kursun ortasında ayakta durmaktadırlar [Lev. XCV, 2K; XCVI, 3B; XCVII 5, 6B; XCVIII 7D). Gene 11 başka simge, bir çift öküz boynuzu arasında bulunup bütünlüğüyle yunan alfabesinin omega'sını hatırlatır [Lev. XCV 2K; XCVI 3, 4B; XCVII 5, 6B; XCVIII 7 D).I inci "Geometrikler" kümesinin, a) kafes oymalı üslûbunda, 13 kurs, yunan haçı ve St, André hacının üstüste getirilmesinden doğan motifle bezenmişlerdir.

(Şekil 3a ve Lev. XCVI 3B). Diğer 7 kurs, yalın çaprazlamalar (Şekil 3b ve Lev. XCVIII, 8E) veya düşey - yatay kesişmeler gösterir (Şekil 3c).

"B" mezarında bulunan bir simge gamalı haçı (Şekil 3d ve Lev. XCVI 4B), "E" mezarından çıkan bir kursta, altı kollu büyük bir yıldız betimlemekle basit geometrik anlamdan ayrılırlar (Şek. 3f).

II inci "Delinmişler" kümesinde a) Yalın uslubunda 2 özdeş simge vardır (Şek. 3g ve Lev. XCV, 1A). Gene aynı kümeden olup ortalarında bir hayvan heykelciği bulunduğundan diğer iki kursta b) doğalcıdırlar (Şek. 3h ve Lev. XCV 2K).

III üncü "Halkamsılar" kümesine gelince, bunlar bazen kalın tunçtan büyük bir yüzük gibi olup çiçek tomurcuklarıyla bezenmişlerdir (a), bazende burmalı bir halkadırlar ve ortalarındaki I veya 3 hayvan heykelciklerini çerçevelerler [Lev. XCVII 5 ve 6B) (b).

Devingen ve devinmez uyduların bezemeleri, yalnız E mezarının bir simgesinin üç devingen uydusu hariç (bk. Lev. XCVIII, 8E), şimdye kadar gördüğümüz bezemelerin aynıdır.

Eti metinlerinden öğrendiğimize göre, Alacahöyük mezar eşyalarına benzer eserler kral ve kraliçeler tarafından arzu edilmekteydiler. Böylece, bu madenden güneş sembelleri bize bu geleneğin kökünün (bugünkü arkeolojik bilgilerimiz çerçevesi içinde) Alacahöyük III üncü katının kral mezarlarında olduğunu ve Eti imparatorluk çağına kadar süregeldiğini belirterek bir kez daha Anadolu güneş taparlığının kuvvetini anlatmaktadırlar. İlerideki kazıların ortaya koyacakları yenilikleri beklerken, bütün dünya arkeolojisinin en zengin güneş sembelleri" serisini vermiş olan Alacahöyüğü, Eti imparatorluk devri, altın çağının yerli güneş tanrıçasının şehri olan Arinna'yla özdeş kılmak bilmiyoruz gerçekten uzaklaşmak mıdır? Ayrıca, Alacahöyük'te, çıplak tanrıça heykelciklerinin varlığı (bak. Tablo I) ve erkek unsurunun bulunmayışı (9 öküz heykelciği hariç), şehrin inanç ve toplumsal hayatına anaerkinin egemen olduğunu gösterir. Bu anaerki sistemidir ki imparatorluk çağında, başlıca yerli tanrı olarak Arinna güneş tanrıçasını doğurmuştur, Burada, tekrar Alacahöyük = Arinna varsayımı karşımıza çıkıyor. demektir.

Simgesel alanda, çeşitli yapıtlar üzerinde betimlenen güneş kurslarında, M. Ö. XVII inci yüzyıldan sonra dikkate değer bir evrim görüyoruz. Gerçekten, o zamana kadar tek başına veya kutsal direkler tepesinde taşınan basit bir değre olarak karşımıza çıkan güneş sembelleri kanatlanarak köke değin bir ira değişikliği belirtirler. Mısır asıllı olan kanatlı güneş kursu ilk defa Orta Doğu'ya Suriye yoluyla girmiştir. İlk betimlemelerini M. Ö. XVII inci yüzyılda, Açına VII inci katının bir silindir mühüründe (bk. Fransızca metin, not. 33) ve Luvr Müzesindeki "Tuba kralı Sumirapa'nın Suriye asıllı mühü-

ründe raslıyoruz (şek, 11). Suriye'den, Kuzey - Doğuda Hurri - Mitannisine, Kuzeyde Anadolu'ya ve Doğuda Assur'a dağıldığı anlaşılıyor. Demek oluyor ki, arkeolojik belgeleri sırasıyla izlersek şu sonuca varırız :

M.Ö. XVII inci yüzyıl Kuzey Suriye Açına VII.	1640 dan önce
M.Ö. XV inci yüzyıl Hurri-Mitannisi Sausatar	1450 - 1400
M.Ö. XIV Anadolu Arnuvanda - Suppiluliuma I.	1390-1340
M.Ö. XIV inci yüzyıl Assur	Eriba - Adad 1392 - 1381

Anadolu'da "dUTU^şi" formülü ilk defa seçil olarak I inci Hattuşili'nin (=II inci Labarna) M.Ö. XVI inci yüzyıl başında, iki dildeki yazıtında karşımıza çıktığı halde, gerek eti hieroglif sistemi içinde, gerek bezek olarak, asıl I. Şuppiluliuma devrinde kullanılmıştır. Ondan önce bir tek Arnuvanda'nın mühürü üstünde bulunuyor (bk. Fransızca metin, not, 42). Fakat, ilkel olarak, herşeyden önce güneş simgesi olan kanatlı kursa politik anlamı ekleyen kral I. Suppiluliuma olmuştur.

Kanatsız kursların en eski betimlemelerini II inci Eski Bakır çağı (2800/23 - 2200) çanak çömleklerinde görüyoruz (Şekil 4.) Bunlardan en iralayıcı olanlar şimdiye kadar "Kapadokya simgesi" diye tanınan ve bu mıntıkanın eserleri üzerinde sık sık kabartması görülen simgelerdir (Şek. 4c). Bunun da bir güneş simgesi olduğunu Mezopotamya'nın güneş tanrısı Şamaş'ın kursuyla özdeş kılabilmeyle anlıyoruz (bk. Fransızca metin not 7).

Anadolu arkeoloji belgeleri üzerinde görülen güneş kurslarını kanatlı olsun, kanatsız olsun başlıca 6 kümede topladık : (Bak. Tablo II ve III).

1 — Kral mühürleri üzerinde, çoğunlukla kanatlı kurs tek başına, bazende kanatsız kursla beraber :

Kanatlı kursun kanatsız taşımasına ilk olarak II. Mursili'nin mühüründe raslanır (Şek. 5). Kral mühürleri üzerindeki kanatlı kursun simgesel anlamına, yazıya değgin önemi de katılmış oluyor. Bilindiği gibi, kanatlı kurs aynı zamanda eti hieroglif yazı diziminde "dUTU^şi" Güneşim = Majestem anlamını verir (Bk, Fransızca metin, not, 21, 44, 46). Muvatallı'nın mühürleri hariç (Bk, Fr. Metin, not. 47 ve Şekil 14) kanatlı kurs her zaman ortada ve yukarıda en önemli unsur olarak betimlenmiştir. Fakat, güneş ögesini, Arinna

güneş tanrıçasının da tamamlaması yüzünden en kuvvetli şekilde anlatan mühür IV. Tuthalya'nın Ras-Şamra'da bulunan mühürüdür (Bk. Fransızca metin, not. 50).

2 — Kral kartuşlarında (Bk. Fr. Metin. Not, 52, 55, 56, 57 ve Lev. C 12), dikme taşların üzerinde kabartma olarak (Şek. 6, 8, 15, 16 ve Lev. XCIX, 10, not 23).

3 — Çeşitli tanrı başları üzerinde, ayrıca kanatlı kurs kral başı üstünde :

Tanrılar arasında, "Gök Güneş Tanrısı" olan Simegi- İştanu (bk. Fran, metin not. 24 ve 58), "Fırtına ve Hava Tanrısı" Teşub-Tarhun (bk. Fr, Metin not. 59; Şek. 17 ve Lev. CI, 13), kanatlı kursun altında ayakta dururlar. Dağ Tanrılarına gelince, Yesemek'te, yalnız güneş simgesi olan kanatsız kursla (bk. Fr. Metin not 25), Yazılıkaya'daysa III. ve IV. Tuthalya'nın kartuşlarında, kanatlı kursla beraber betimlenip, yazıya değgin irayı belirtirler. (bk. 2 inci Küme). "Koruyucu Tanrı"lar = dKAL - dLAMA, her zaman avcı kılığında olup iki eserde kanatlı kursla beraberdir (Şek. 18 ve Fr, Metin, not. 61). Asianik tanrıça Kubaba'da üç eserde kanatlı kursla (bk. Fr. metin, not. 62), Mezopotamya ve Assur tanrıları olan İştar ve Adad'sa birer defa kanatsız kursun altında betimlenmişlerdir (bk. Fr. metin not. 29 ve 30). "Çıplak Tanrıça'yı da, biri Kültepe'den diğeri Açına'dan gelen taş ve pişmiş topraktan olan iki döküm kalıbı üzerinde, tepesinde kanatlı kursla görüyoruz (Şekil. 19).

Kanatsız kurs hiçbir zaman kral tepesinde bulunmaz ve asla krala değgin değildir. Halbuki, kanatlı kurs aynı zamanda krallık simgesi olarakta kullanılmıştır ve "Roi-Soleil = Güneş - Kral = Majeste" anlamını belirtir. Kralı, kanatlı güneşin altında gösteren eserler, E. LAROCHE'a göre "Mon Soleil = Güneşim" anlamının özdeleştirilmesidir (bk. Fr. metin, not. 64-66; Şekil 20 ve Lev. CI, 14).

4 — Silindir mühürlerin ve kabartmalı dikme taşların üzerindeki sahnelerde :

Bu kümede, simgemizin yalnız tanrı ve kralla bağıntısı değil, aynı zamanda sahnenin tümüyle ilgisi vardır (bk. Fr. metin, not, 31 ve 67).

5 — Karma düzen yaratıklarla ve boğa adamların tuttıkları kutsal direklerin veya hayat ağacının tepesinde :

Kapadokya silindir mühürleri ve baskılarından beri (bk. Fr. Metin, not. 11) bu konu sık sık raslanmakta ve bize zannımızca, Alacahöyüğün madenden güneş kurslarının kullanıları üzerine en sadık ve en canlı betimlemelerini vermektedir. H. FRANKFORT (Cs, 277 - 278) kutsal direklerin Hind-Avrupalı asıllı olduklarını söylerse de biz Alacahöyüğün kurslarının Asianik asıllılığına dayanarak” Hind - Avrupalı ve Asianik” diyoruz, [Lev. CII, 15 - 16; Şek. 10; bk. Fr. metin not, 48, 68, 69, 70, 71, 72).

6 — Hayvanlarla beraber :

Alacahöyüğün imparatorluk devrinden kalma iki taş kabartması üstünde, kanatsız iki kurs bir boğanın karnının altında ve göğsünün önünde [Lev. C, 11), kanatlı kursta bir aslanın karnının altında yer almaktadırlar (bk. Fr. metin, not. 49). Bu biçimde, kanatlı veya kanatsız güneş simgeleri sahneye egemen olmadığı zaman, biz bunu belirli bir istek üzerine küçümseme anlamında değil, sadece teknik olamazlığa bağlıyoruz.

Arkeologların, kazı açıklama yazılarını beklerken, geçen yıl İnanlık'ta bulunmuş, Eti imparatorluk devrinden olan bir küpü süsleyen biricik kanatlı kursun sayesinde, kanatlı simgeler soyuna, ilerde zenginleşeceğini' umduğumuz 7 inci kümenin (=çanak, çömlek üzerinde) bugün tek belgeyle var olduğunu belirtmek isteriz.

Şimdi, bu çalışmanın sonunda, çözemediğimiz problemleri ve vardığımız sonuçları sıralayalım :

Alacahöyüğün madenden simgelerinin geçmişi ve asılları için gene gelecekteki kazıların sonuçlarını beklemek gerekiyor.

Hiçbir özgül eti eseri üzerinde, kanatsız kursu kutsal direk tepesinde görmüyoruz. Oysaki, Alacahöyük III ten sonra, Kültepe Assur Koloni çağı mühürlerinde sık sık karşımıza çıktığına göre, bu geleneğin Eti imparatorluk devrine kadar gelmesi usçuldur. Bu yokluğun sebebi, ya geleneğin kaybolmuş olmasında veya arkeolojik belgelerin yetmezliğinde olduğu sanılırsa da, kanatlı kursun birden çok kutsal direğe benzer kılınmış olan hayat ağacı tepesinde görünmesi, ilkel kanatsız kursu gölgede bıraktığını anlatmaktadır.

Kanatsız kurs, sadece güneş simgesidir, oysa ki kanatlı kursun rolü hem simgeseldir, hem de kral işareti olduğundan siyasaldır. Bundan böyle şu denklemi kurabiliriz : “Güneş” ve “Kral” arasın-

daki bağdaşma "Tapma" ve "Siyasal" arasındaki bağdaşmaya eşitti. M, ELIADE'ın yazdığı gibi genel olarak "güneş tapınışı özellikle siyasi düzeni gerçek olan devletlerde gelişmiştir" (bk. Fr. metin not. 43). Anadolu tarihi çerçevesinde, I Suppiluliuma devri için çok doğru bir görüş olduğunu düşünüyoruz.

Anlaşıldığına göre, güneş sembelleri herhangi bir kurala uyularak betimlenmemişlerdir. Başlarının üstüne konduğu tanrı ve tanrıçaların, kesin bir tarzda güneş tanrısı olduğunu belirtmez. Bunu, çeşitli (Teşub, Kubaba, dKAL, Dağ-tanrısı vs.) tanrıların tepesinde koruyucu melek gibi durmasıyla ispatlayabiliyoruz. Ayrıca, geç çağlarda, kanatlı kursun simgesel unsur olmasından çok, bir bezeme ögesi olduğuna da inanıyoruz.

LE DISQUE SOLAIRE HITTITE D'APRÈS
LES DOCUMENTS ARCHÉOLOGIQUES
INTRODUCTION

HATICE GONNET-BAĞANA

Resumé (de 25 pages) d'une thèse (de 232 pages) présentée par Hatice-GONNET-BAĞANA, à l'Ecole du Louvre, en Décembre 1966, à Paris.

TABLE des MATIÈRES

INTRODUCTION

I — DISQUES - ENSEIGNES EN BRONZE D'ALACAHÖYÜK

II — REPRÉSENTATIONS ET ÉVOLUTION DU DISQUE
SUR DIFFÉRENTES SÉRIES DE MONUMENTS

A — DISQUE APTÈRE

a - Domaine non hittite

- 1) Domaine des Colonies Assyriennes de Cappadoce
- 2) Domaine des Hurrites et des Assyriens au XVe et au XIVe s. Av. J. C.
- b) DOMAINE HITTITE DU XVIIe AU VIIIe s. av. J. C.

B — DISQUE AILÉ

- a) PÉNÉTRATION DU DISQUE AILÉ ÉGYPTIEN EN ASIE OCCIDENTALE AU XVIIe s. av. J. C.
- b) PRÉSENCE ET RÔLE DU DISQUE AILÉ CHEZ LES HITTITES A PARTIR DU XVIIe s. av. J. C.

CONCLUSION

Tableau I "Tombe d'Alacahöyük"

Tableau II "Disque Aptère"

Tableau III "Disque Ailé"

20 Dessins + 16 Photos.